

1. «Шинель» Н. В. Гоголя в итальянских переводах. Проблемы интерпретации : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Рус. лит.» / И. Ф. Тимофеева. – Томск, 2005 ; Прохорова Л. С. Лондонский городской текст русской литературы первой трети XIX века : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Рус. лит.» / Л. С. Прохорова. – Томск, 2005 ; Владимирова Т. Л. Римский текст в творчестве Н. В. Гоголя : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Рус. лит.» / Т. Л. Владимирова. – Томск, 2006 ; Никанорова Ю. В. Поэма Н. В. Гоголя «Мертвые души» в немецкой рецепции : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Рус. лит.» / Ю. В. Никанорова. – Томск, 2007 ; Горенинцева В. Н. Рецепция английской и американской литературы в томской периодике конца XIX – начала XX вв. : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Рус. лит.» / В. Н. Горенинцева. – Томск, 2009 ; Белоногова Е. С. Личность и творчество В. А. Жуковского в рецепции англоязычной культуры : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Рус. лит.» / Е. С. Белоногова. – Томск, 2009 ; Власова Ю. Ю. Рецепция ранней драматургии Г. Гауптмана в России рубежа XIX–XX вв. : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Рус. лит.» / Ю. Ю. Власова. – Томск, 2010 и др.
2. Подобрий А. В. Межкультурный диалог в русской малой прозе 20-х годов XX века : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.01.01 «Рус. лит.» / А. В. Подобрий. – М., 2010.
3. Лейдерман Н. Л. Русскоязычная литература – перекресток культур / Лейдерман Н. Л. // Русская литература XX–XXI веков: направления и течения. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. пед. ун-та, 2005. – Вып. 8.
4. Попова М. К. Проблема национальной идентичности и литература / М. К. Попова // Вестн. Воронеж. гос. ун-та. Сер. 1 : Гуманитарные науки. – 2001. – № 2 ; Попова М. К. Национальная идентичность и ее отражение в художественном сознании / М. К. Попова. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2004. – 170 с. ; Лукина А. В. Новые подходы к исследованию национальной идентичности / А. В. Лукина // Изв. Урал. гос. ун-та. – 2004. – № 33. – Вып. 8. Искусствоведение и культурология ; Проблемы национальной идентичности в русской литературе XX века : коллектив. моногр. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 2011. – 310 с.
5. Лейман А. Р. Маргинальность и интертекстуальность как конструкты культовости (П. Зюскинд) / А. Р. Лейман // Вопр. филологии. – 2006. – Вып. 12. – С. 129–139.

Полякова Л. Національна ідентичність як літературознавча проблема: до теорії компаративістики.

У статті йдеться про явища глобалізації гуманітарного знання, термінологічної «глобалізації» в сучасному літературознавстві. Проаналізовано нинішній стан компаративістики, висвітлено підхід автора до явища національної ідентичності в науці про літературу.

Ключові слова: термінологічна глобалізація, літературознавча компаративістика, національна ідентичність.

Polyakova L. National Identity as a Problem of Literary Studies: to the Theory of Comparative Linguistics.

The article deals with the phenomena of the globalization in humanities knowledge, precisely terminological globalization of modern literary studies. It analyses the modern state of comparative linguistics and formulates the authors approach to the concept «national identity» in science and literature. It also introduces the notion of «Bickford fuse terms».

Key words: terminological globalization, comparative literary studies, «Bickford fuse terms», «national identity».

Статья поступила в редколлегию
05.02.2013 г.

УДК 821.161.2-311.4.09+821.161.1-312.6.09

Ольга Салова

Мотив долання геокультурних бар'єрів героями романів Олесь Досвітнього «Американці» та Бориса Пильняка «Корені японського сонця»

У статті розглянуто особливості світоглядних настанов героїв романів Олесь Досвітнього «Американці» та Бориса Пильняка «Корені японського сонця» в контексті геокультурної сфери. Проаналізовано парадигми геокультурних бар'єрів та способи їх подолання героями, характер їх художнього зображення.

Ключові слова: геокультура, геокультурний образ, геокультурний простір, геокультурний бар'єр, топос, семантика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Художні твори – це та надреальна система, у якій реальне життя розкривається завдяки авторській рецепції відповідно до розуміння автором-письменником законів світовлаштування і принципів його художнього бачення. У цьому зв'язку категорія геокультури дає змогу зрозуміти визначальні основи творчої рефлексії митця.

Дослідження художнього твору в контексті «геокультури» (поняття, запозичене з політичних наук) налаштовує на аналіз його у зв'язку з історичними, політичними та культурними аспектами. Прийшовши не так давно із західної політичної думки у вітчизняну науку зі значенням «культурний імперіалізм», концепт геокультури (увів у суспільні науки І. Валлерстайн) теоретично розвинуто в роботах Д. Замятіна, В. Цимбурського, Б. Межуєва, С. Градіровського, у яких його означено як культурологічну категорію, що осмислюється як простір конкретної світосистеми.

Літературознавчий аспект поняття «геокультура» розглянуто в роботі Я. Поліщука «Література як геокультурний проект» [3], де осмислюється доцільність використання цієї категорії у вивченні текстів, у яких геофізичний простір функціонує не лише як географічний об'єкт у поєднанні з накладеними на нього художніми образами, а і як сукупність усіх матеріальних та нематеріальних чинників, під дію яких і потрапляє герой.

Мета нашого дослідження – висвітлити проекцію «геокультурний простір» та підпорядкований йому концепт «геокультурних бар'єрів» на текст романів Олесь Досвітнього «Американці» й Бориса Пильняка «Корені японського сонця» в культурологічному, історичному контекстах та розглянути основні характеристики героїв. Відповідно до мети поставлено такі завдання:

- осмислити специфіку категорій геокультурного простору та геокультурних бар'єрів;
- схарактеризувати геокультурні парадигми в тексті романів О. Досвітнього та Б. Пильняка;
- визначити принципи долання геокультурних бар'єрів героями творів та специфіку їх художнього відтворення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Одними з ключових концептів геокультурних зв'язків є геокультурний простір та геокультурний образ. Суміжний концепт – геокультурні бар'єри – екзогенні утворення, пограничні форми, у яких образ і топос, стикаючись із тотожними макросистемами, взаємодіють на всіх рівнях. Залежно від того, наскільки вагомою є відмінність цих систем, відбувається взаємопроникнення або, навпаки, відторгнення одного геокультурного середовища в інше. Долання героєм меж геокультурного простору співвіднесене з еволюцією героя (разом зі становленням свідомості письменника) та соціально-психологічним впливом геофізичного середовища на нього.

Відхід від усталених норм, ламання традицій, повсякчасне долання бар'єрів – прикметні ознаки літератури 20-х рр. ХХ ст. Письменники цієї доби, шукаючи нових засобів художньої виразності, намагалися виробити оригінальні форми архітекtonіки, зверталися до нових тем і образів та варіювали творчі методи. Авангардними представниками української й російської літератури були, відповідно, Олесь Досвітній і Борис Пильняк. Розпочавши літературну діяльність майже одночасно, письменники не зупинялися на усталених методологічних напрямках, а звернулися до експериментальних пошуків, намагаючись створити самобутню картину світу й людини. Показовою є схожість літературних доль несхожих, на перший погляд, письменників.

Олесь Досвітній, виходець із провінції, скерований революційними змінами, шукає себе в громадській роботі. Участь у революційних гуртках, навчання, виключення з університету, арешт, еміграція – скрізь рушійною силою були соціальні катаклізми та спричинене ними національне піднесення. Раптове розширення географічних меж (від невеликого міста на Харківщині до майже половини світу) зумовило й авторський вибір тематичного вектора.

Для Бориса Пильняка скерованість на Схід також пов'язана із суспільними перипетіями початку ХХ ст. Революційні ідеї втілюються вже в перших творах письменника разом із намаганням змінити канонічну модель світу. Успішні жанрові експерименти Б. Пильняка, які передували зверненню його до екзотичних мотивів, зробили його Головою Всеросійської спілки письменників та одним з особливо популярних письменників свого часу.

Звернення до азійських мотивів (Китаю, Кореї, Японії) в кожного з письменників проявилось по-своєму. О. Досвітній убачає в залучених ним східних образах підвалини будівництва нового світу. Б. Пильняк сам прагне зануритись у цей світ і стати його частиною: «...усім серцем я хотів проникнути в душу Японії, у її побут і час, – я бачив фантастику побуту, буднів, людей – і нічого не розумів, не міг зрозуміти і осмислити, – і розумів, що ось ця країна, недоступна мені, мене затягує, як

болото...» [2, с. 13]. Причини, що зумовили вибір письменниками Японії як географічної точки, яка переходить у сферу художньої реальності, можна вбачати в їхньому прагненні недозволеного. Країна, яка приймає чужорідне на рівні практичних потреб («Япанці дуже здатні до перехоплення чогось їм потрібного чужоземного... Погляньте на їхню техніку, господарювання. Мілітаристичну систему! Скрізь ви знайдете багато чужоземного, тільки так пристосованого до їхніх умов, що й не пізнаєте» [1, с. 49]), але категорично відторгує будь-які спроби втручання чи асиміляції – і є тим пограничним світом, у якому сходяться Європа й Азія.

Межі японського світу в романах О. Досвітнього та Б. Пильняка простежуються і на рівні реально-уявного простору. Реальний світ хронологічно охоплює менше ніж десятиліття (1919–1927 рр.). Тому йдеться лише про деякі зміни на політичному рівні: офіційне визнання радянської держави, установлення дипломатичних стосунків із нею і приховані наміри отримати Китай та Маньчжурію.

Показовим компонентом реального фізичного простору є природа. Олесь Досвітній протиставляє рукотворну природу – чисту, симетричну, впорядковану – природі дикій. Два плани розмежовуються образом гори, що постає перешкодою, бар'єром: «Це найкраща частина гори. Там, на її північно-західнім боці живе японська голода. [...] Там скупчено десятки тисяч люду серед болота, п'ятоків. Мов оселедців, набито в брудних, тісних розчавлених та погнилих від давнини фанзах» [1, с. 52]. Прозорий символізм дає можливість авторові розставити пріоритети в осмисленні репрезентованого світу. Некерованою силою природи виступають вулкани (у Пильняка) та потоп (у Досвітнього). Стихія провокує людей на самоідентифікацію. Європейці відчувають паніку, японці демонструють спокій та зосередженість.

Ще однією особливістю осягнення геокультурного простору та подолання бар'єрів героями є їхня спроба змінити межі світу. Літературний герой Бориса Пильняка (автобіографічний герой) та герої Олесь Досвітнього постійно намагаються зламати традиції замкненого простору, розширити межі хронотопу. Це виявляється і на просторовому рівні – перебування Шергеля в Кореї, Міро в Китаї, подорож товариства до Філіппін та Індії, і на часовому. Пильняк вирізняє особливу зосередженість японців на минулому («Психіка європейця побудована на утвердженні майбутнього, будівні майбутнього, психіка японського народу побудована на утвердженні минулого» [2, с. 29]) та називає Японію «країною мерців». Психологічний бар'єр сприйняття смерті – один із конститутивних у розмежуванні двох культурних традицій. Б. Пильняк наголошує на тому, що проблема смерті не просто відрізняється від загальноприйнятих уявлень про неї, а й є націєвизначальною: «Дорослі, організовано обвуглюючись, померли без паніки...» [2, с. 21], «Смерть почесна, як народження» [2, с. 29].

Осягнення героями світу реального топосу, що стикається з літературним простором, відбувається повсякчас. Северин, Ема, Шергель, Льова, Міро, Сегаль (герої роману Олесь Досвітнього) складають інтернаціональну групу, віддалену від реального місця перебування. Важливим критерієм у зображенні простору постає ступінь його освоєння головним героєм. У процесі його осягнення стикаються «своє» і «чуже» в ставленні і до природи, і у сфері світовідчуття. Тому, незважаючи на розуміння потреб «нижчого» класу Японії, герої О. Досвітнього не зустрічають відповідного ставлення. Розподіл на «свій» – «чужий» зумовлений передусім характером японців: «В Японії не поважають європейців...» [2, с. 11].

У творах обох письменників акцентовано на низці національних відмінностей, наприклад, у ставленні до шпигунства («– Їхнє шпигунство у всіх галузях життя – це просто якась чудасія» [1, с. 52]), жінки («Мораль і побут японського народу зазначають, що жінка ніколи не належить собі» [2, с. 37]), будинків розпусти («Нація попіклувалася про те, щоб справа проституції була в хорошому стані» [2, с. 36]). Щодо останнього, то герої романів по-різному сприймають іноземну реалію. Для героя Пильняка, який намагається повністю зануритися у світ Японії, район Йосіварі – яскраве місце з екзотичними принадами, а гейша – «ідеальна жінка, жінка світу мистецтв, і краси, і розуму...» [2, с. 37]. Досвітній же вбачає в показній нормальності найбільшу аномальність і відзначає зовсім нерадінні моменти – сум, «вишкірені зуби», «кімнати-клітки», «ґрати». Ще одна відмінність у ставленні героїв творів обох письменників до японських реалій – наголошення на ставленні до роботи рикш. Тоді як герой-оповідач Б. Пильняка сприймає такий вид «транспорту» як природний, для героїв О. Досвітнього він неприйнятний.

Для художніх текстів характерні пограничні утворення. На образному рівні – це передусім образ дороги. На нього скорельовані дії героїв, із ним пов'язано вияв їхньої готовності до переходу в новий

простір. Елементи навколишнього світу, що функціонують в обох романах, деталі взуття, одягу, інтер'єру сприймаються як етап взаємодії геокультур. Найпоказовішою перешкодою в розумінні двох культур постає мовний бар'єр. У героїв роману «Американці» проблема розв'язується зверненням до міжнародної мови – англійської. Герой Пильняка задається питанням; «...чому солов'їний цей світанок схожий на наш російський, – але говоримо ми, люди, по-різному, коли птахи говорять однаково...» [2, с. 12]. І водночас наголошує, що «...японці не люблять коли європейці говорять їх мовою...» [2, с. 56].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, геокультурні бар'єри – домінуючі парадигми на всіх рівнях художнього тексту – часо-просторовому, психологічному, мовленнєвому, образному. Характер їх подолання героями пов'язаний зі світоглядними позиціями кожного з авторів. Герой Бориса Пильняка намагається розчинитися в японському бутті. Для нього, як і для автора, геокультурний топос – не просто фон, а світоглядна позиція. Для Олеся Досвітнього додання геокультурних бар'єрів можливе лише у зв'язку з революційним об'єднанням світу: «У пролетарів нема батьківщини» [1, с. 283], що й закладено у свідомість героя. У творах письменників репрезентовано два різні підходи до осягнення світу – статичний та динамічний.

Джерела та література

1. Досвітній О. Американці. Твори. Т. 2 / Олесь Досвітній. – Х. : Книгоспілка, 1930. – 285 с.
2. Пильняк Б. А. Корни японского солнца / Б. А. Пильняк. – Л. : Прибой, 1927. – С. 7–131.
3. Поліщук Я. О. Література як геокультурний проект / Я. О. Поліщук. – К. : Академвидав, 2008. – 304 с.

Салова О. Преодоление геокультурных барьеров героями романов Олеся Досвитнего «Американцы» и Бориса Пильняка «Корни японского солнца». В статье рассматриваются особенности мировоззренческих установок героев романов Олеся Досвитнего «Американцы» и Бориса Пильняка «Корни японского солнца» в контексте геокультурной сферы. Анализируются парадигмы геокультурных барьеров и пути их преодоления героями, своеобразие художественного их изображения.

Ключевые слова: геокультура, геокультурный образ, геокультурное пространство, геокультурный барьер, топос, семантика.

Salova O. The Overcoming of Geocultural Barriers by the Heroes of the Novels «Americans» by Oles Dosvitniy and «Roots of the Japanese sun» by Boris Pilnyak. The article deals with the features of heroes' worldviews of novels «Americans: Social novel» by Oles Dosvitniy and «Roots of the Japanese sun» by Boris Pilnyak in the context of geocultural sphere. The paradigms of geocultural barriers and the ways of their overcoming by heroes, originality of their artistic image are analyzed.

Key words: geoculture, geocultural image, geocultural space, geocultural barrier, topos, semantics.

Стаття надійшла до редколегії
11.02.2013 р.

УДК 821.161.2-3.08

Наталія Сахарчук

Роман «Тасмниця» Юрія Андруховича як діалог із собою

Стаття присвячена аналізу роману Юрія Андруховича «Тасмниця» з позиції реалізації в ньому авторської свідомості та суб'єктивно-авторських проявів. Звернено увагу на місце роману у творчому доробку автора, його текстуальні зв'язки з ранніми творами та композиційно завершене поєднання з наступним романом письменника «Лексикон інтимних міст». Особливо зацентровано на проблемі роздвоєння авторської свідомості на оповідача та інтерв'юера в контексті діалогічної побудови роману.

Ключові слова: образ автора, діалог, автобіографічність, Інший, імагологія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Юрій Андрухович у 2007 та 2011 роках видав два нових романи. У них традиційне для нього змалювання Орфея набуває дедалі виразніших біографічних форм. Настільки, що романи «Тасмниця» і «Лексикон інтимних міст» наближаються до